

ЕВОЛЮЦІЯ НОМЕНКЛАТУРИ НАУКОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЦАРИНІ ФАРМАЦІЇ В УКРАЇНІ У 1930-1991 рр.

Досліджено зародження та формування сучасної номенклатури спеціальностей наукових та науково-педагогічних працівників в Україні (СРСР) упродовж 1930-1991 рр. у контексті генези фармацевтичної науки. Проаналізовано сучасний перелік наукових спеціальностей у розрізі фармацевтичних наук в Україні та міжнародному науковому просторі.

Ключові слова: історія педагогіки, історія фармації, номенклатура спеціальностей наукових та науково-педагогічних працівників, кадри вищої кваліфікації, наукові ступені, вчені звання.

У контексті розуміння сучасної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації, визначення пріоритетів для вдосконалення освітньої галузі України, приведення структури наукових ступенів у відповідність до європейських стандартів, безумовно, необхідні знання про розвиток та становлення усіх її складових. У законі України "Про вищу освіту" задекларовано такі компоненти вищої освіти: атестація науково-педагогічних кадрів, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Вища ступенева освіта передбачає наявність таких кваліфікацій: у науці – наукові ступені кандидата й доктора наук, в освіті – вчені звання доцента та професора [1].

Фармація як освітня та наукова галузь у ХІХ ст. стала однією із університетських наук. У провідних університетах Європи на філософських факультетах були організовані фармацевтичні відділення: у Відні, Граці, Інсбруку, Празі, Пешті, Кракові, Львові – у 1853 р. [12, с. 403-404], у Варшаві – у 1857 р. [13].

Початок ХХ ст. стабілізував місце фармації в університетському просторі як окремої науки зі своїм унікальним змістовим наповненням, щоправда, спрямувавши її розвиток із загально-природничого напрямку до медичного, як було на етапі зародження цієї науки. Розбудова фармацевтичних відділень та факультетів, відкриття профільних кафедр, формування їх науково-педагогічного складу сприяли розвитку фармацевтичної науки та впровадженню наукових ступенів у її царині. Науковий ступінь магістра фармації, який присвоювався фахівцям за наукові дослідження у фармації в ХІХ – на початку ХХ ст., у 1930-их рр. доповнився науковими ступенями кандидата та доктора фармацевтичних наук.

Формування напрямів, за якими присвоювалися наукові ступені та вчені звання протягом 1930-1991 рр., пройшло кілька етапів – від запровадження кваліфікації "кандидат" та "доктор фармацевтичних наук" до номенклатури наукових спеціальностей фармацевтичних наук. Тому *об'єктом* нашого дослідження є номенклатура наукових спеціальностей у контексті фармацевтичних наук.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням розвитку номенклатури наукових спеціальностей у контексті різних гуманітарних, суспільних та природничих наук у 1930-1990 рр. присвячена низка сучасних публікацій, серед них Ю. Регейло [3], М. Загузов [5], Л. Балєєвських, О. Муранов [4], І. Ягудаєва [11]. Однак, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі не виявлено аналогічних досліджень із фармації.

Мета статті – дослідити еволюцію номенклатури наукових спеціальностей у контексті фармації в Україні впродовж 1930-1991 рр.

Виклад основного матеріалу. Введення спеціальностей наукових та науково-педагогічних працівників в Україні відбулось у 1930-их роках, коли у СРСР згідно з рішенням Ради народних комісарів (РНК) уперше була прийнята постанова "Про вчені ступені та вчені звання". Цією постановою вводилися два наукові ступені – доктора та кандидата наук. В Інструкції "Про вчені ступені та звання", що була розроблена та затверджена РНК СРСР 10.06.1934 р. і відображала порядок застосування однойменної постанови, уперше наводиться перелік спеціальностей, за якими можна присуджувати наукові ступені, і включав 16 галузей наук, серед них 8 природничих: фізико-математичні, геолого-мінералогічні, біологічні, хімічні, медичні, технічні, сільськогосподарські, ветеринарні. Із цього переліку видно, що серед природничих наук немає фармацевтичних. Отже, фармація в той час не розглядалась як окрема наука, а наукові ступені науково-педагогічні працівники фармацевтичних факультетів могли отримати за виконання досліджень в одній із споріднених галузей – хімічна, біологічна, медична. Тому наукові ступені "кандидат фармацевтичних наук" та "доктор фармацевтичних наук", згідно цієї постанови не присуджувались.

Наступна постанова РНК СРСР щодо присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань була прийнята 20.03.1937 р., яка визначала 18 галузей науки, серед них однією з нових було введено фармацевтичні науки [7]. Ця постанова вперше ввела фармацевтичні науки до складу наукових спеціальностей, за якими наукові та науково-педагогічні працівники могли здобувати наукові ступені та вчені звання. Безумовно, значення постанови 1937 р. є важливим і сьогодні, оскільки вона задекларувала визнання фармацевтичних наук як наукової галузі для наукових та науково-педагогічних працівників і необхідності наукових розробок у фармації, яку до цього часу вважали практичною галуззю.

Постанова 1937 р. заклала підвалини для подальшої диверсифікації у рамках кожної з галузей наук номенклатури спеціальностей наукових та науково-педагогічних працівників, еволюція якої відбувалася

впродовж 1950-1990 рр. і була відображена в низці правових актів Міністерства культури (1953-1954 рр.), Міністерства вищої освіти (1954-1959 рр.) та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР (1959-1988 рр.). Загалом, протягом означених сорока років Номенклатура спеціальностей наукових працівників у СРСР приймалась у редакціях 1957, 1962, 1963, 1969, 1972, 1977, 1984 та 1988 рр. Ретельний їх аналіз показав, що не всі редакції Номенклатури висвітлювали фармацевтичні науки як науковий напрям для підготовки кандидатських та докторських дисертацій і присвоєння вчених звань.

У середині 1950-их рр. у СРСР розпочався період тотального реформування усіх сфер науки як номенклатури наукових спеціальностей у цілому, так і фармацевтичних спеціальностей, зокрема започаткувала реформи постановва ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 20 серпня 1956 р., у якій було підведено підсумок стану підготовки науково-педагогічних кадрів у країні. У постанові зазначалося, що кількість наукових працівників у СРСР порівняно з 1940 р. збільшилося вдвічі і становило більше 220 тисяч, серед них близько 10 тисяч докторів та більш 77 тисяч кандидатів наук. Водночас зверталась особлива увага щодо необхідності збільшення кількості кваліфікованих наукових кадрів із природничих дисциплін, зокрема "нових галузей науки", серед яких на той час і була фармація.

Подальший розвиток наукових фармацевтичних спеціальностей відбувався у безпосередньому зв'язку з розширенням напрямів аспірантури. Інструкція про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань від 4.04.1957 р. передбачала складання здобувачами наукових ступенів чотирьох кандидатських іспитів:

- діалектичний та історичний матеріалізм;
- одна з іноземних мов;
- дисципліна, яка є основною для спеціальності здобувача;
- спеціальна дисципліна у відповідності до обраної теми дисертації.

Наказом міністра вищої освіти СРСР № 636 від 10.06.1957 р. було введено в дію "Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах". Згодом наказом міністра вищої освіти СРСР від 19.12.1957 р. для підготовки аспірантів із фармацевтичних наук було затверджено п'ять спеціальностей: технологія лікарських форм та галенових препаратів; фармакогнозія; організація фармацевтичної справи; фармацевтична хімія; судова хімія [6, с. 78].

Таким чином, уперше були деталізовані напрями у сфері фармацевтичних наук для підготовки кандидатських і докторських дисертацій. Для кандидатських іспитів здобувачів наукового ступеня кандидата фармацевтичних наук з кожної спеціальності цим наказом було затверджено перелік основних і спеціальних дисциплін. Фармацевтичну хімію було визначено як основну дисципліну кандидатського мінімуму для трьох фармацевтичних спеціальностей – технології лікарських форм та галенових препаратів; організації фармацевтичної справи; судової хімії. Для фармацевтичної хімії основною дисципліною кандидатського мінімуму було визначено загальну хімію, для фармакогнозії – ботаніку або фармацевтичну хімію.

Спеціальними дисциплінами (дисциплінами вузької спеціалізації здобувача в обраній галузі) було затверджено дисципліни, ідентичні за назвою зі спеціальностями аспірантури: технологія лікарських форм та галенових препаратів; фармакогнозія; організація фармацевтичної справи; фармацевтична хімія; судова хімія.

Номенклатура спеціальностей, у якій галузям наук із присудженням наукових ступенів і вчених звань було надано номери, введена у 1962 р. Згідно цієї номенклатури фармацевтичні науки були зареєстровані під номером XV і включали чотири спеціальності: 388. Технологія лікарських форм та галенових препаратів; 389. Фармакогнозія; 390. Фармацевтична хімія; 391. Організація фармацевтичної справи [9, с. 11]. Прийнята номенклатура спеціальностей була чинною для аспірантури, присвоєння вчених звань та спеціальних дисциплін кандидатських іспитів [9, с. 6]. У нову номенклатуру фармацевтичних спеціальностей не ввійшла судова (токсикологічна) хімія, яку було долучено до фармацевтичної хімії.

Наступні модифікації номенклатури спеціальностей 1963 та 1969 рр. не вплинули на наповнення фармацевтичних спеціальностей, зберегли за ними загальний реєстраційний 15-ий номер та чинність для аспірантури, присвоєння вчених звань та спеціальних дисциплін кандидатських іспитів: "Затвердити цю номенклатуру як перелік спеціальних дисциплін кандидатських екзаменів. Встановити, що обсяг матеріалу кандидатського екзамену зі спеціальності визначається кафедрою (відділом, сектором і т.п.) у відповідності з темою дисертації" [8, с. 1].

Наказом міністра вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 27.07.1977 р. введена для використання нова номенклатура спеціальностей наукових працівників, затверджена Державним комітетом Ради Міністрів СРСР із науки і техніки № 231 від 25.05.1977 р., у якій наукам присвоєно шифри спеціальної структури – XX.XX.XX, яка є чинною до сьогодні. Згідно цієї номенклатури чотири наукові напрями фармацевтичних наук було об'єднано за спільними ознаками. Таким чином, утворилися дві узагальнені наукові спеціальності в галузі фармації: 15.00.01 – Технологія ліків і організація фармацевтичної справи та 15.00.02 – Фармацевтична хімія і фармакогнозія [10, с. 17]. Номенклатура спеціальностей 1984 р. та 1989 р. для фармацевтичних наук не вносила жодних змін у їх шифрах та назвах.

Сьогодні в Україні номенклатура наукових спеціальностей з фармацевтичних наук доопрацьована і розширена. До спеціальності "Технологія ліків і організація фармацевтичної справи" долучено "Судову хімію", яка була незалежним напрямом на початку зародження номенклатури спеціальностей наукових

працівників. Окрім цього, фармацевтичні науки доповнилися двома новими напрямками, які розвинулися в Україні протягом останніх двох десятиліть "Стандартизація та організація виробництва лікарських засобів" та "Історія фармації". Отже, на сьогоднішній день номенклатура наукових спеціальностей у фармації включає чотири спеціальності :

- 15.00.01 Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова хімія;
- 15.00.02 Фармацевтична хімія та фармакогнозія;
- 15.00.03 Стандартизація та організація виробництва лікарських засобів;
- 15.00.04 Історія фармації [2].

Проте варто зауважити, що в міжнародному науковому просторі фармацевтичні науки мають дещо ширший діапазон. Так, в Університеті Род-Айленд (США) еквівалентний до чинного в Україні наукового ступеня кандидата фармацевтичних наук можна здобути за виконання наукової праці з таких спеціальностей: медична хімія та фармакогнозія (Medicinal Chemistry and Pharmacognosy), фармацевтика та фармакокінетика (Pharmaceutics and Pharmacokinetics), фармакоепідеміологія та фармакоеконіміка (Pharmacoepidemiology and Pharmacoconomics), фармакологія та токсикологія (Pharmacology and Toxicology) [14]; в Університеті Джорджії (м. Атенс, США) діють програми з підготовки аспірантів за такими напрямками фармації: клінічна та адміністративна фармація (Clinical and Administrative Pharmacy), фармацевтичні та біомедичні науки (Pharmaceutical and Biomedical Sciences), до яких входить біохімія (Biochemistry), медична хімія (Medicinal Chemistry), фармакотерапія та експериментальна терапія (Pharmacotherapy and Experimental Therapy), молекулярна фармацевтика (Molecular Pharmaceutics) та інші, токсикологія (Toxicology) [15].

Висновки. Виконані бібліографічні розвідки дозволяють дійти висновку, що присудження наукових ступенів в Україні було запроваджено у 1930-их рр., коли в 1937 р. фармація була введена у структуру спеціальностей наукових та науково-педагогічних працівників.

Пройшовши декілька етапів модифікації, номенклатура наукових спеціальностей у сфері фармації в Україні сформувалася на 1990 р. у вигляді двох спеціальностей: 15.00.01 – Технологія ліків і організація фармацевтичної справи та 15.00.02 – Фармацевтична хімія і фармакогнозія. В Україні перелік наукових спеціальностей для фармацевтичних наук дещо розширивсь і включає чотири спеціальності: 15.00.01 Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова хімія; 15.00.02 Фармацевтична хімія та фармакогнозія; 15.00.03 Стандартизація та організація виробництва лікарських засобів; 15.00.04 Історія фармації.

Аналізуючи міжнародний досвід у сфері присудження наукових ступенів з фармацевтичних наук, можна дійти висновку, що університетам надається можливість розширювати діапазон наукових спеціальностей для підготовки дисертацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс] / Джерело доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
2. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1057 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11>.
3. *Регейло Ю.І.* Підготовка та атестація наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні (50-60-х рр. XX ст.) [Текст] / Ю.І. Регейло // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 2. – С. 68-80.
4. *Балеєвських Л.С., Муранов А.И.* Отечественная история нормативной регламентации номенклатур специальностей научных работников применительно к юриспруденции [Текст] / Л.С. Балеєвських, А.И. Муранов // Правоведение. 2008. – № 5. – С. 244 – 245.
5. *Загузов Н.И.* Эволюция научной специальности "теория и методика физического воспитания и спортивной тренировки" в педагогике [Текст] / Н.И. Загузов // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 1. – С. 55-57.
6. Об утверждении номенклатуры специальностей аспирантской подготовки в вузах и научно-исследовательских институтах СССР и перечня специальных предметов кандидатских экзаменов. Приказ Министра высшего образования СССР от 19 декабря 1957 г. № 1332 [Текст] // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1958. – № 1–2. – С. 1–82.
7. Об ученых степенях и званиях. Постановление СНК СССР от 20.03.1937 г. № 454 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/rus/social_history_pedagogical_official_documents/.
8. О номенклатуре специальностей научных работников. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 11 мая 1963 г. № 155 [Текст] // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1963. – № 9. – С. 1-11.

9. О номенклатуре специальностей научных работников. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 13 октября 1962 г. № 345 [Текст] // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СРСР. – 1962. – № 11. – С. 6-11.

10. О номенклатуре специальностей научных работников. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 27 июля 1977 г. № 801 [Текст] // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1977. – № 9. – С. 1-17.

11. Ягудаева И.А. Эволюция специальностей научных работников по историческим наукам в России (1819-2001 гг.) [Текст] / И.А. Ягудаева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. - № 61. – С. 321-325.

12. Kletter Ch. Austrian Pharmacy in the 18th and 19th Century [Текст] / Ch.Kletter // Scientia Pharmaceutica. – 2010. – № 78. – P. 397-409.

13. Pietura, A. Historia rozwoju akademickiego nauczania farmacji w Warszawie w latach 1809-1950 [Текст] / A. Pietura // Archiwum historii I filozofii medycyny. – 1986. - V. 49. - № 2. – S. 179-196. – Bibliogr. : p. 195 (5 nazv).

14. The University of Rhode Island [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.uri.edu/pharmacy/programs/graduate/jointms.shtml>.

15. University of Georgia College of Pharmacy [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Georgia_College_of_Pharmacy.

Подано до редакції 11.09.12
